

УДК: 338.1:334.722(477.83)

ДУДАР Т.Г.

доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України

ГАЛУЩАК В.В.

кандидат економічних наук, викладач
Тернопільський національний економічний університет

АГРОХОЛДИНГИ У СИСТЕМІ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ, ОЦІНКА ЇХ ПОТЕНЦІАЛУ ТА РИНКОВИХ ПОЗИЦІЙ

Постановка проблеми. Ринкові соціально-економічні трансформації аграрного сектора України супроводжуються докорінною перебудовою інституціональної структури аграрної економіки, формуванням нових господарських структур ринкового типу. Проте, процес здійснення перетворень часто відзначається непослідовністю, неефективністю і, відповідно, характеризується неоднозначністю впливу на сільське господарство і сільські території.

В цих умовах в найбільшій мірі реалізують свій шанс великотоварні підприємства і, так звані аграрні холдинги, які стали на сучасному етапі найбільш ефективним суб'єктом аграрного ринку. Агрохолдинги скориставшись невизначеністю в аграрному секторі держави, шляхом акумулювання значних земельних та інвестиційних ресурсів, динамічно нарощують обсяги виробництва сільськогосподарської продукції для задоволення попиту внутрішнього і зовнішнього агропродовольчих ринків, підвищують ефективність господарювання на селі.

Водночас, незважаючи на великий потенціал новоутворених вертикально-інтегрованих структур та відчутні перевагами крупнотоварного агропромислового виробництва, в окремих регіонах поширюються такі негативні явища, як недооцінка сільськогосподарських земель, низька вартість робочої сили, важке фінансове становище сільськогосподарських підприємств, декапіталізація у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам становлення і функціонування агрохолдингів, у контексті еволюції економічних процесів в

агробізнесі України присвячені роботи багатьох вчених-економістів. До найбільш відомих належать наукові праці С. Авдашевої, В. Амбросова, В. Андрійчука, В. Голоти, О. Єранкіна, Т. Зінчук, О. Мороза, Ю. Нестерчука, Т. Осташко, П. Саблука та інших.

На фоні зростання чисельності агропромислових холдингів, для невеликих сільськогосподарських підприємств, цілком очевидною стає перспектива втратити свою конкурентоспроможність, що і зумовлює проведення більш глибоких наукових досліджень діяльності агрохолдингів в окремих регіонах України.

Мета дослідження. Метою статті є уточнення поняття “агрохолдинг”, проведення оцінки потенціалу та ринкових позицій агрохолдингів в окремих регіонах України, з акцентуванням уваги на їх роль у розвитку сільського господарства та сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початковому етапі дослідження з'ясуємо в чому ж сутність поняття “агрохолдинг”, як вертикально-інтегрованої структури в агропромисловому виробництві?

В традиційному розумінні холдинги трактуються як “... сукупність материнської компанії й контрольованих нею дочірніх компаній. До основних характеристик холдингу відносять концентрацію акцій (капіталів) фірм різних галузей і сфер економіки або фірм розташованих в різних регіонах та створення складної багатоповерхової структури управління” [1, с.90].

О. Єранкін під визначенням “агрохолдинг” розуміє, як узагальнене поняття, яке характеризує принципово новий тип учасника аграрного виробництва (або агробізнесу) котрий відзначається максимальним використанням капіталістичного типу виробництва або перенесенням досвіду такої діяльності з інших сфер економіки в агробізнес, і ґрунтується на значній капіталізації бізнесу, залученні інвестицій та максимально можливій ніші на ринку [3, с.104].

Аграрні холдинги, за твердженням В. Андрійчука “... є результатом капіталізації та економічної концентрації, а їхньою особливою рисою є спосіб

організації управління на основі виділення головної великої компанії і втрати права юридичної особи усіма іншими підприємствами, що увійшли до її складу, з подальшим їхнім перетворенням у структурні підрозділи” [2, с.47].

В цьому контексті, ефективна форма діяльності агрохолдингу передбачає інтеграцію в єдиний процес усіх основних стадій виробництва: починаючи від наукових досліджень, проектування, налагодження матеріального виробництва до реалізації продукції по вигідних збутових каналах. Головна мета створення такого вертикально-інтегрованого формування полягає не стільки у формуванні прямих зв'язків між учасниками, усуненні посередницьких ланок, скороченні матеріальних витрат та збільшенні доходу, скільки у забезпеченні фінансової стійкості його структурних елементів, оптимізації процесу розподілу прибутку, через взаємодію фінансово-кредитних установ з виробництвом, а також сприятливого інвестиційного й податкового клімату. Нова форма агробізнесу в повній мірі відповідає логістичній концепції, що також орієнтується на потокові процеси й вважається одним з основних інструментів підвищення конкурентоспроможності підприємства в умовах сучасних глобальних змін.

Встановлено, що більшість функціонуючих в Україні агрохолдингів, хоча й прагнуть забезпечити диверсифікацію виробництва, проте мають чітко визначену виробничу спеціалізацію, навколо якої відбувається нарощування виробничих, обслуговуючих, комерційних й інших господарських структур, основними завданнями яких є забезпечення конкурентоспроможності виробництва конкретного виду сільськогосподарської продукції.

Основною передумовою інтенсивного становлення і розвитку агрохолдингів в Україні були недосконалі земельні відносини, пов'язані з низьким попитом на сільськогосподарські угіддя, разом з їхньою доступністю. Саме це зумовило активізацію процесів, спрямованих на нарощування земельного фонду таких інтегрованих утворень.

В ході інституціональних перетворень в аграрному секторі України відбулася передача сільськогосподарськими підприємствами консолідованих орендних земельних ділянок в суборенду вертикально-інтегрованим

структурам – агрохолдингам. Це переважно великі промислові, торгові і фінансові компанії, у яких діяльність спрямована переважно на експорт, а розміри землекористування сягають 300 тис.га земельних угідь. Найпоширенішими формами залучення агрохолдингів в аграрну галузь стали оренда землі та майна; видача кредитів сільськогосподарському підприємству з наступною процедурою його банкрутства; скуповування акцій або додатковий випуск акцій сільськогосподарським підприємством та їх скуповування (на випадок акціонерного товариства) [5, с.25].

Кожен із агрохолдингів є формою агропромислової інтеграції, що має вертикальний характер і утворюється шляхом об'єднання капіталів різних секторів економіки з метою забезпечення технологічної єдності або економічної диверсифікації виробництва компаніями-інтеграторами. Серед функціонуючих в Україні агрохолдингів більшість з них утворилося з ініціативи несільськогосподарських організацій, в результаті чого аграрний сектор став більше спрямованим на підприємницькі аспекти і менше на традиційно-соціальні, пов'язані з розвитком сільських територій.

Дослідження показують, що серед 35 функціонуючих великих агрохолдингів, найбільша їх концентрація спостерігається в південних областях України. Їх загальна площа землекористування досягла близько 4 млн. га сільськогосподарських угідь, проте лише 13 компаній розмістили свої акції на фондових ринках. В результаті станом на 1 листопада 2010 року їхня сумарна капіталізація склала – 10,7 млрд.дол. США (табл. 1). При чому, на перші п'ять агрохолдингів (Агроліга, Миронівський хлібопродукт, Кернел Холдинг, Авангард, Мрія Агро) припадає 84,8% залучених на фондовому ринку інвестицій. Слід також зазначити, що більшість акцій українських агрохолдингів розміщені на Лондонській, Франкфуртській й Варшавській біржах.

Зростання капіталізації агрохолдингів в сучасних умовах є результатом активізації діяльності таких утворень на фондових ринках.

Таблиця 1

**Капіталізація та залучення інвестицій найбільшими агрохолдингами
України, станом на 01.11.2010 р.**

| Назва компанії | Місце розташування біржі, на якій розміщено акції | Ринкова капіталізація, млн. дол. США | Частка у загальній капіталізації агропродовольчих компаній, % | Залучено інвестицій через біржі, млн. дол. США |
|--|---|--------------------------------------|---|--|
| Агроліга | Варшава | 4295,1 | 40,1 | 1280,1 |
| Миронівський хлібопродукт (включаючи Миронівський завод круп та комбікормів) | Лондон | 1518,0 | 14,2 | 323,0 |
| Кернел Холдинг | Варшава | 1506,0 | 14,0 | 385,0 |
| Авангард | Лондон | 938,0 | 8,7 | 188,0 |
| Мрія Агро | Франкфурт | 841,0 | 7,8 | 90,1 |
| Астарта Холдинг | Варшава | 524,0 | 4,9 | 32,0 |
| Сінтал | Франкфурт | 230,0 | 2,1 | 47,5 |
| МСВ Agricole | Франкфурт | 230,0 | 2,1 | 56,0 |
| Дакор | ПФТС | 215,0 | 2,0 | 43,0 |
| Агротон | Франкфурт | 162,2 | 1,5 | 54,0 |
| Креатив Груп | Франкфурт | 128,0 | 1,2 | 30,0 |
| УкрРос | Франкфурт | 67,0 | 0,6 | 42,0 |
| Лендком | Лондон | 65,9 | 0,6 | 135,5 |
| Разом | | 10720,2 | 100,0 | 2706,2 |

Примітка: Розраховано за даними [7].

Встановлено, що на території Тернопільської області функціонує 9 основних агрохолдингів, проте лише два з них зареєстровані в межах області: “Агрохолдинг Мрія” і ТОВ “Бучачагрохлібпром” (табл. 2).

Найкрупнішою компанією серед них є ТОВ “Українські аграрні інвестиції”, що використовує в Україні 330 тис.га земельних угідь. За оцінкою домінуючого інтегратора це агроформування є фінагропродхолдингом, утвореним внаслідок переливання ресурсів з фінансової сфери у сферу агропродовольчого виробництва. Джерелом надання ресурсів свого часу виступила російська компанія “Ренесанс капітал”. Аграрний напрям цього

холдингу є багатопрофільним, але найбільше уваги приділяється молокопродуктовій галузі. До його складу входить 14 молокозаводів.

Таблиця 2

Оцінка особливостей агробізнесу основних агрохолдингів, що функціонують в межах Тернопільської області

| Назва компанії, формування | Характеристика формування, власники | Склад та особливості розташування агробізнесу | Земельний банк, тис. га |
|-------------------------------------|--|---|-------------------------|
| 1 | 2 | 3 | 4 |
| ТОВ “Українські аграрні інвестиції” | “Клуб сиру” (14 молокозаводів). Власник – російська компанія “Ренесанс капітал” | Сільськогосподарське виробництво, переробка молока | 330 |
| Група компаній “Агрохолдинг Мрія” | Утворена в 1992 р. як фермерське господарство. Холдинг з 2007 р. Ринкова капіталізація – 841,0 млн. дол. США | Виробництво і реалізація картоплі, цукрових буряків, зернових та олійних культур. Володіє потужностями по зберіганні картоплі (16 тис.т) і зерна (301,5 тис.т). | 218 |
| Цукровий холдинг “Дакор” | Утворилися в результаті об’єднання із “Ленд вест компані”. Ринкова капіталізація – 215,0 млн. дол. США | Сільськогосподарське виробництво, виробництво цукру (до його складу входить Кременецький цукровий завод). | 163 |
| Холдингова компанія “Украгроінвест” | Утворена в 2005 р. | Вирощування, закупівля, переробка та реалізація зернових культур, ріпаку, сої. Переробка молока. | 140 |
| ЗАТ “Райз” | Включає 5 дочірніх підприємств по дистрибуції високоякісного насіння, засобів захисту рослин, добрив і техніки. Має 64 філії по всій Україні | Матеріально-технічне постачання, селекція, насінництво, зернотрейдерство | 130 |
| Агропромислова корпорація “Укррос” | Колишній цукровий союз “Укррос”. Створений в 1998 р. Капіталізація холдингу становить 67,0 млн. дол. США | Має 7 цукрових заводів, в т.ч. Чортківський цукровий завод, 17 агропідприємств, в т.ч. ТОВ “Агрополіс” Чортківського району, 2 комерційні структури. Діяльність: виробництво цукру, зернових та олійних культур. Частка на ринку цукру – 12,4%. | 105 |
| Landkom International | Великобританська компанія. Ринкова капіталізація – 65,9 млн. дол. США | Вирощування зернових і ріпаку. Діє на території 4 західних областей України, в т.ч. на території Бережанського, Чортківського, Збарзького районів | 70 |

| 1 | 2 | 3 | 4 |
|-------------------------------|--|---|----|
| ЗАТ Комплекс “Агромарс” | До 2006 року співвласником був датський венчурний інвестор Аграрна інвестиційна корпорація АрS (39% акцій) | Виробництво зернових, елеватори, комбікормові заводи. Виробництво м'яса – бройлерів (частка ринку – 27%) і м'ясних напівфабрикатів. | 35 |
| ТОВ “Бучачагро-хлібпром” | Утворено на основі торговельного капіталу, до складу входять гуртові й роздрібні торгові точки, комбінат хлібопродуктів, аграрні підприємства. | Виробництво і реалізація насіння, вирощування племінної худоби, вирощування сільськогосподарських культур, послуги зі зберігання й відвантаження зерна. | 25 |

Примітка: Складено за даними: [4; 8].

Господарська діяльність вертикально-інтегрованих компаній на території Тернопільської області є досить різноманітною. Їхні земельні наділи в більшості є розрізненими, що вимагає додаткових зусиль для координації й контролювання їхньої діяльності. Прикладом територіальної розрізненості сільськогосподарських угідь є Група компаній “Агрохолдинг Мрія”, яка володіє земельними угіддями загальною площею 218 тис.га на території чотирьох областей: Тернопільської, Івано-Франківської, Хмельницької й Чернівецької. Вертикально-інтегрований агропромисловий холдинг вирощує і реалізовує зернові культури, цукрові буряки, картоплю, займається елітним насінництвом. Крім цього володіє 6 цукровими заводами і елеваторами потужністю зберігання зерна – 200 тис.т.

Весь земельний банк холдингу поділений на 12 кластерів, в середньому від 10 до 22 тис.га кожен. На чолі кожного кластера стоїть окрема виробничо-господарська структура, яку очолює провідний менеджер.

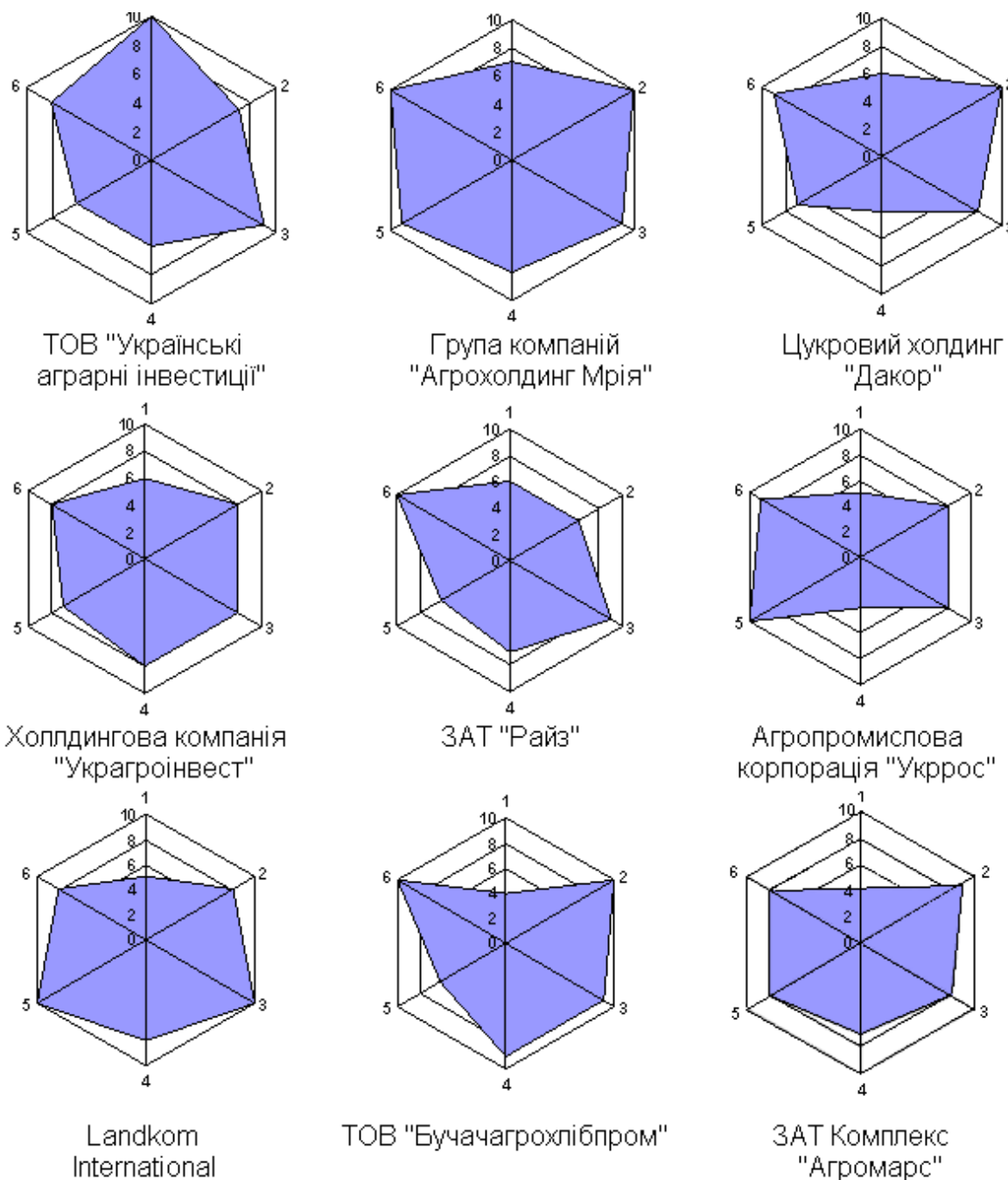
Такий організаційний підхід до управління виробництвом досить широко застосовується холдинговими компаніями, що мають суттєво розрізнені земельні угіддя. Вони забезпечують виробничу децентралізацію в сукупності з централізацією адміністративних функцій. У міру зростання масштабів виробничо-господарської діяльності, однією з невирішених проблем

агрохолдингів є забезпечення виробничо-господарських і управлінських процесів висококваліфікованим управлінським персоналом.

В умовах розвитку ринкових відносин ефективність діяльності агрохолдингів можна характеризувати не лише на основі фінансово-економічних показників, але й на підставі оцінки їх потенціалу та ринкової позиції. Аналіз окремих параметрів господарювання агрохолдингів на основі графоаналітичного методу діагностики дав змогу порівняти умови їхньої діяльності і виявити характерні тенденції щодо їх подальшого розвитку (рис. 1).

Оцінка і аналіз потенціалу та ринкових позицій агрохолдингів, які функціонують в межах Тернопільської області засвідчують, що найкращою регіональною позицією володіє Група компаній “Агрохолдинг Мрія”. Одержані розрахункові показники по цьому агрохолдингу характеризуються найбільш вагомими значеннями і збалансованістю. Основними перевагами Групи компаній “Агрохолдинг Мрія” визнано: зручну локалізацію угідь; високий рівень інноваційності та диверсифікації; активну інвестиційну політику та рівень капіталізації. Сильними сторонами Цукрового холдингу “Дакор” є високий рівень локалізації й розвинений бренд. Інші показники дещо поступаються значеннями досліджуваних формувань, особливо – рівень диверсифікації виробництва. “Агромарс” – демонструє непогані показники по більшості напрямів, окрім наявності земель для сільськогосподарського виробництва. Серед досліджуваних формувань надійні шанси щодо перспективного розвитку має ТОВ “Бучачагрохлібпром”, яке поступається лише нижчими показниками площі земельних угідь та рівнем капіталізації. Відтак, найнижчий рівень потенціалу та ринкових позицій в межах області було виявлено у ЗАТ “Райз” та Агропромислової корпорації “Укррос”.

Загалом, агрохолдингові компанії, які функціонують в регіоні, мають потужний виробничо-господарський потенціал, що дозволяє їм здійснювати ефективну господарську діяльність. Якщо ж узагальнити в цілому по напрямках аналізу, то найнижчі показники у досліджуваних агрохолдингах спостерігаються в капіталізації підприємств і наявності бренда.



Умовні позначення осей:

- | | |
|--|-----------------------------------|
| 1 – розмір земельних угідь; | 4 – диверсифікація виробництва; |
| 2 – локалізація земельних угідь; | 5 – рівень капіталізації; |
| 3 – інноваційність господарської діяльності; | 6 – наявність і відомість бренда. |

Рис. 1. Оцінка потенціалу та ринкових позицій агрохолдингів, що функціонують в межах Тернопільської області

Слід зазначити, що незважаючи на певні відмінності у спеціалізації агрохолдингів, умовах їх формування й функціонування, більшість з них мають

багато спільних рис, що характеризують їх як високотехнологічні, маркетингоорієнтовані, інвестиційноактивні господарські утворення, які динамічно розвиваються. Поряд з цим, діяльність таких утворень стикається зі значними обмеженнями, що визначаються недосконалим нормативно-законодавчим полем в державі, недобросовісною конкуренцією, запитами споживачів й інших груп контактних аудиторій.

Дослідження показують, що агрохолдинги у порівнянні з іншими організаційно-правовими формами господарювання на селі мають ряд суттєвих переваг. Найвагомішою перевагою є те, що в таких утвореннях досягається реальна інтеграція сільського господарства, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції і торгівлі. В агрохолдингах внаслідок формування мережевої структури між підрозділами-підприємствами виникає можливість внутрішньої реалізації продукції, спільне використання ресурсів, поглиблення переробки сільськогосподарської продукції. Такий внутрішній механізм дозволяє уникати посередників й акумулювати більшу частку прибутку в межах холдингу. Кінцеві результати діяльності обумовлюють вищий рівень орендної плати орендодавцям за земельні частки (паї), а також заробітної плати працівникам, які забезпечують своєю працею виробництво сільськогосподарської продукції ефективніше, ніж це властиве іншим організаційно-правовим формам в сільському господарстві.

Крім того, форма вертикальної інтеграції структурних підрозділів є більш вдалою і значно ефективнішою у порівнянні з традиційними формами об'єднання, яка властива аграрним підприємствам, що сформували власні переробні цехи, але не забезпечують глибокої переробки сільськогосподарської сировини.

Безперечно, концентрація та інтеграція агробізнесу, в результаті функціонування агрохолдингів, з використанням ефективного менеджменту дозволяють впроваджувати у виробництво наукові розробки в значно ширшій мірі, ніж це може бути здійснено в дрібних та середніх агропідприємствах.

Поряд з тим, окремі аспекти господарської діяльності агрохолдингів піддаються критиці експертів і мають дискусійний характер серед науковців. В найбільшій мірі це стосується тінізації відносин всередині агрохолдингів, а також їхньої діяльності, спрямованої на мінімізацію податків і платежів до державного та місцевих бюджетів. О.О. Мороз стверджує, що "... складна інтегральна форма господарювання є ідеальною для проведення як відносно законних (оптимізація й мінімізація податків та спекуляцій), так і незаконних (ухилення від сплати податків) операцій" [6, с.96]. Прагнення агрохолдингів до зменшення податкових зобов'язань зумовлює також їхню активну діяльність в офшорних зонах (майже половина з них має відкриті рахунки на Кіпрі), так і уникнення формалізації та узаконення статусу агрохолдингів, що суттєво ускладнює процедури обліку і контролю діяльності материнських та дочірніх компаній і встановлення взаємозв'язків між ними.

Серйозне занепокоєння викликають земельні відносини, які складаються при оренді земель гігантами індустрії, великими корпоративними об'єднаннями, агрохолдингами, різними компаніями та організаціями. Ці вертикально-інтегровані структури орендують земельні частки (паї) у селян і концентрують їх на великих земельних площах для вирощування в основному високорентабельних сільськогосподарських культур. Окремі з цих господарських структур не беруть безпосередньої участі у сільськогосподарській діяльності, а займаються лише закупівлею сільськогосподарської продукції, реалізацією агропродовольчих товарів і ресурсним забезпеченням аграрних підприємств.

Поряд з позитивними сторонами, які проявляються завдяки вкладеним інвестиціям з боку їх засновників, в оренді земель, часто запущених, необроблюваних є ряд недоліків у формуванні методичних підходів в оренді цих земель. По-перше, у гонитві за прибутками вони ведуть виснажливе землеробство, тому що орієнтація у використанні земель здійснюється переважно на інтенсивні методи вирощування високорентабельних сільськогосподарських культур при порушенні вимог сівозмін і раціональної

структури посівів. По-друге, великі господарські формування майже не проявляють інтересу до тваринницької галузі. По-третє, великі компанії-орендарі здебільшого не дотримуються вимог раціонального та еколого-безпечного господарювання на орендованих землях, не організовують переробки сільськогосподарської продукції на місцях, не проявляють належної турботи про збереження та підвищення родючості ґрунтів і поліпшення агрокультури, залишаючи поза власними інтересами вирішення соціальних питань розвитку сільських поселень в яких проживають орендодавці.

Відсутність дійового контролю зі сторони держави за використанням сільськогосподарських земель часто призводить до хижацького ставлення у їх використанні тимчасовими орендарями.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, розвиток агрохолдингів в Україні слід сприймати як об'єктивну реальність у прояві підприємницького ефекту в умовах розвитку ринкових відносин, проте їхню діяльність слід спрямовувати в русло державної аграрної стратегії. Це означає, що державна аграрна політика по відношенню до агрохолдингів повинна формуватись, перш за все, в напрямі забезпечення екологічно зрівноваженого розвитку сільського господарства і сільських територій в регіонах.

Література

1. Авдашева С.Б. Хозяйственные связи в российской промышленности: проблемы и тенденции последнего десятилетия. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – 186 с.
2. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: [монографія] / Андрійчук В.Г. – Ніжин: ТОВ В-во “Аспект-Поліграф”, 2007. – 216 с.
3. Єранкін О.О. Маркетинг в АПК України в умовах глобалізації: Монографія / О.О. Єранкін. – К.: КНЕУ, 2009. – 419 с.

4. Єранкін О.О. Формування агропромислових формувань в Україні: глобалізаційний і маркетинговий аспект / О.О.Єранкін // Вчені записки: (зб. наук. праць): КНЕУ, 2008. – №10. – С.175-187.

5. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки: монографія / Т.О. Зінчук. – Житомир: ДВНЗ. – С.25.

6. Мороз О.О. Діяльність інтегрованих сільськогосподарських підприємств / О.О. Мороз // Економіка АПК, 2010. – № 4. – С.96-103.

7. Нестерчук Ю.О., Голота В.М. Тенденції розвитку холдингів в АПК [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.udau.edu.ua/library.Php?id=1486>

8. Офіційні сайти холдингів; <http://domik.volyn.ua/articles/top-25-lendlordiv-ukraini>